5. Жизномірська О.Я. Психологічні особливості самоствердження молодших та старших підлітків: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00. 07 / О.Я.Жизномірська. – К., 2010. – 278 с.
6. Никитин Е. П., Харламенкова Н. Е. Феномен человеческого самоутверджения / Е. П. Никитин, Н. Е. Харламенкова. – СПб. : Алетейя, 2000. – 224 с.
7. Осьмак Л. П. Психологические особенности самоутверждения подростков (в условиях семейного воспитания в школе-интернате для детей-сирот и детей, которые остались без родительского попечения) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. П.Осьмак. – К., 1990. – 164 с.
8. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч.-метод. посібник / В. М. Оржеховська.– К., 1996. – 352 с.
9. Петровская Л. А. Самоутверждение : пути истинные и ложные. Беседа психолога / Л. А. Петровская. – М. : Знание, 1987. – 64 с.

The article is devoted to the research varied forms and means of self-affirmation a teenager and analyse changing vital values in the social surroundings.

Key words: self-affirmation of a teenager, self-disclosure, self-value, self-realization, constructive forms of self-affirmation, destructive forms of self-affirmation, positive means of self-affirmation, negative means of self-affirmation.

Отримано: 21.02.2011

УДК 159.923.2 : 378.4

Л.І.Іванцев, Н.І.Іванцев

Особливості і типологія динаміки ціннісних уподобань у свідомості сучасної студентської молоді

Статтю присвячено дослідженню проблеми особливостей, динаміки і чинників структурування ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця. В ній подається структура змістовних характеристик ціннісної сфери особистості студента, їх динаміка. Виокремлено і проаналізовано провідні фактори, що зумовлюють своєрідність і міжгрупові відмінності у змісті та ієрархії ціннісних настанов. Встановлено взаємозв'язок між динамікою ціннісних уподобань студентів і динамікою їхньої професійної та особистісної ідентичності.

© Л.І.Іванцев, Н.І.Іванцев

Ключові слова: ціннісні орієнтації, соціальна ідентичність, ідентифікація, групова належність, настановлення, атрибуція, суб'єкт діяльності.

Статья посвячена исследованию проблемы особенностей, динамики и типологии ценностных ориентаций будущих специалистов. В работе раскрывается структура содержательных характеристик ценностной сферы личности студента, их динамика. Выведены и проанализированы ведущие факторы, определяющие своеобразие и межгрупповые различия динамики ценностных ориентаций. Установлена взаимосвязь между динамикой ценностных предпочтений студентов и динамикой становления их профессиональной и личностной идентичности.

Ключевые слова: ценностные ориентации, социальная идентичность, групповая принадлежность, идентификация, установка, атрибуция, субъект деятельности.

Тенденція до пошуку умов і засобів актуалізації у студентів інтелектуального потенціалу з частково описовою характеристикою їх психологічних особливостей постала домінуючою як в рамках філософсько-соціолого-суспільних відносин як критерій його громадянської зрілості, так і значної кількості психологічних праць. Очевидний пріоритет у дослідженнях психічного розвитку студента, якостей і здібностей, необхідних для виконання ним професійної діяльності, викликав останнім часом низку публікацій, спрямованих на дослідження особистісної складової. Аналіз літературних джерел дає вагомі підстави констатувати, що саме через розуміння ціннісних орієнтацій як відносно самостійного утворення структури особистості, що підкоряються власній логіці свого розвитку, практика емпіричного дослідження останнього все частіше штовхає дослідників або на шлях соціологічного тлумачення змісту і динаміки цінностей, або на шлях залучення до апарату дослідження їх додаткового переліку, за яким втрачається будь-яка можливість визначення психологічного поняття цінності як предмета психологічного дослідження. Спроба осмислення феномена цінності у єдності статусу, професійної придатності, віку і особливостей самоідентифікації особистості на мікроінтервалах її онтогенезу складає зміст проблеми нашого дослідження.

У дослідженні взяли участь студенти 1-5 курсів Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, які розподілялися за такими групами: 1 група – студенти І-го курсу економічного факультету, 2 група – студенти ІІ-го курсу факультету іноземних мов, 3 група – студенти ІІІ-го курсу Інституту історії та політології, 4 група – студенти-психологи ІІІ-го курсу філософського факультету, 5 група – студенти IV-го курсу художнього відділення Інституту мистецтв, 6 група – студенти IV-го курсу Юридичного

інституту, 7 група – студенти V-го курсу факультету математики та інформатики, 8 група – студенти V-го курсу факультету іноземних мов, 9 група – студенти-психологи факультету післядипломної освіти.

Статистична обробка даних відбувалася за допомогою кореляційного, кластерного і факторного аналізу.

Опитуваним пропонувалося проранжувати за мірою значущості перелік пунктів, якими обіймалися такі цінності, як громадянські, моральні, світоглядні, екологічні, естетичні, валеологічні і духовні.

Як засвідчив здійснений аналіз всієї множини отриманих даних, найменший діапазон розкиданності середніх, відповідно і рангових позицій, спостерігався за групами духовних і моральних цінностей, що займають домінуюче місце у представників усіх професійних і вікових груп.

Формальній спільності зазначених позицій відповідає і їх змістовий характер, що дає вагомі підстави твердити про відносно єдину, сформовану культурою, систему орієнтацій, притаманних сучасному українському студентству. Водночас не можна не вказати і на наявність чинників, якими зумовлюється варіативність досить значної кількості показників, що складають цілісний характер системи життєвих орієнтацій суб'єкта. Отримані результати слугують, вважаємо, достатнім доказом перспективності використання методу ранжування для виявлення структури такого складного і багатовимірного утворення свідомості і самосвідомості, яким виявляється ціннісна сфера особистості, а отже, дають реальну можливість наблизитися до осмислення динаміки особливостей функціонування даного феномена як відносно константної структурної цілісності.

Зважаючи на існуючі в літературі погляди стосовно залежності складу і спрямованості життєвих орієнтацій від впливу чинників мікро- і макросоціального порядку, неабиякий інтерес становить питання про зумовленість встановленої ієрархії життєвих виборів уявленнями студентів щодо базових властивостей особистості як джерела вибірковості ставлення людини до найближчого середовища, до оточуючого світу загалом.

З цією метою був складений перелік властивостей особистості, що налічував 28 ядерних особистісних якостей, що був запропонований вказаній вище вибірці студентів.

У першу п'ятірку найважливіших, на погляд студентів 1-го курсу, якостей особистості потрапили такі, як самостійність, рішучість, відповідальність, працелюбність та ініціативність.

Відповідно, найнижчі місця зайняли такі властивості, як гостинність, толерантність, лагідність, мужність і дбайливість. Решта суджень розташувалася між зазначеними полюсами. Приблизно така ж картина розподілу спостерігалась у вибірці студентів 2-го курсу. Єдина відмінність полягає у відсутності в домінантних позиціях другокурсників такої якості, як працелюбність, місце якої заступила самокритичність.

Те ж стосується і студентів обох факультетів 3-го курсу навчання – як за характером розподілу якостей, що зайняли перші місця, так і за тими якостями, що опинилися на останніх позиціях. Певні відмінності виявилися між "художниками" та "юристами" – студентами 4-го курсу. Якщо, наприклад, така якість, як старанність, займає перше місце у "юристів", то та ж якість у "художників" отримує лише п'яте місце. Розподіл у найнижчій частині збігається майже повністю. Найбільш суттєві розбіжності у цій віковій групі спостерігаються у середньому діапазоні. Розподіл рангів якостей, здійснений студентами 5-го курсу, виявив, на відміну від попередніх груп, найпомітніші розбіжності. Це стосується, насамперед, таких якостей, як старанність і працелюбність. Перша не потрапила у перелік важливих у групі студентів факультету математики та інформатики, друга – у студентів романо-германського відділення Інституту філології. Що стосується найменш поцінованих якостей особистості, то судження студентів цього курсу не виявляють суттєвих розбіжностей.

На особливу увагу заслуговує характер розподілу суджень щодо найважливіших якостей особистості у слухачів факультету післядипломної освіти (за фахом – психологія). Згідно з прийнятою класифікацією рангів, перші місця у цій вибірці зайняли самокритичність, відповідальність, самостійність, рішучість і працелюбність. Відповідно, останні місця зайняли толерантність, гостинність, лагідність, вірність і чесність. Узагальнюючи результати попереднього аналізу, можна відзначити як факт наявності певної константності суджень студентської молоді щодо головних рис особистості, так і відносну їх варіабельність, передусім у середньому діапазоні. Природно, що пояснити отримані залежності можна лише шляхом вивчення поведінки особистості у реальних умовах її життєдіяльності, а не тільки за допомогою визначення уподобання останньої в структурі її самооцінкових суджень.

Іншими словами, основним аргументом на користь практичної значущості принципу ієрархізації має слугувати поведінковий критерій, за яким і можна буде дати відповідь на питання про вплив уявлень на реальний мотив активності особистості.

Проведений нами аналіз різниць середніх (за критерієм Стьюдента) значущих відмінностей не виявив. Є підстави вважати, що саме залучені до цього списку якості постають соціально бажаними для всіх без винятку груп опитуваних і, отже, втрачають свою діагностичну цінність у ролі критерію диференціації.

У наступній серії дослідження пропонувалося методом вільного опису визначити перелік якостей, які, на думку студентів, найбільш притаманні саме студентству як особливій категорії в існуючій соціальній стратифікації.

Після проведення необхідності селекції відповідей у загальному списку якостей залишилося 103, які були піддані процедурі кластерного аналізу.

За загальною сукупністю самопрезентацій чіткої картини міжгрупової дискримінації отримати не вдалося. Цьому, вважаємо, сприяла виразна ідентифікація студентів із власною групою (групоцентризм, аутогруповий фаворитизм), про що, зокрема, свідчили часті випадки надання позитивних якостей власній групі на противагу іншій. Сказане робить небезпідставним припущення про необхідність спеціального аналізу феномена самокатегорізації і структурування останньої як чинника селекції життєвих орієнтацій, похідною від якого може розглядатися професійна належність індивіда до своєї групи.

Як і очікувалося, найбільша різниця (36 якостей) була встановлена між декларованими якостями і якостями, що приписувалися власній групі. З урахуванням перших опитувані вважають себе носіями таких якостей, як активність, альтруїзм, виваженість, винахідливість, вихованість, відвага, відданість, віра в Бога, врівноваженість, героїзм, делікатність, доброзичливість, доброчинність, емпатія, здатність до логічного й оперативного мислення, наполегливість, об'єктивність, патріотизм, порядність, почуття власної гідності, гумору і краси, правдивість, принциповість, самосвідомість, свобода, справедливість, сумлінність, упевненість у собі, шанобливість і шляхетність. Наведений список якостей не обмежується лише позитивними самооцінками, а містить у собі певний перелік негативних, таких як байдужість, егоїзм, жадібність і користолюбство.

На відміну від власних, представники "чужої" (іншої) групи наділені такими якостями, як відчуття гармонії, обов'язку і духовності, організованості, рицарства, відповідно по два представники власної групи вважаються носіями таких якостей, як віротерпимість і саморегуляція. Щодо співвідношення декларованих (бажаних) якостей зі списком вільно визначених, то тут ми

маємо лише три якості, які не ввійшли до самооцінкового переліку, зокрема, такі, як гумор, лагідність і милосердя.

Узагальнена картина розподілу оцінних суджень щодо власної та іншої групи виявила таке. Найменший відсоток декларованих якостей (60,7), водночас і найменша кількість (42) самооцінок власної групи спостерігається у представників п'ятого курсу романо-германського відділення Інституту філології. На противагу цьому майже стовідсоткове (92,8) залучення декларованих якостей у зміст самокатегорізацій виявляється у групі студентів цієї ж вікової категорії, що опановують математичні дисціплини. Значним відсотком загальнолюдських якостей у самооцінкових судженнях характеризуються групи студентів першого курсу економічного факультету (89,2), студентів-психологів третього курсу філософського факультету (89,2) і четвертого курсу Юридичного інституту (85,7). Далі за показником відсотка відтворення якостей із еталонного (бажаного) списку відповідне місце займають студенти другого курсу романо-германського відділення Інституту філології (71,4). Стосовно відсотка якостей, за якими здійснювалася самокатегоризація, очевидний пріоритет належить групі студентів-психологів третього курсу філософського факультету (69,9), п'ятого курсу факультету математики та інформатики. Решта груп розподіляється за даним показником у межах від 55,3 (третій курс Інституту історії і політології) до 40,7 (п'ятий курс романо-германського відділення Інституту філології) відсотків від загальної кількості висловлених самооцінок.

Щодо вияву феномена міжгрупової дискримінації (інгрупового фаворитизму), кількісна картина отриманих особливостей виявила таке. Студенти-психологи філософського факультету наділяють себе порівняно з усіма іншими групами найбільшою кількістю якостей (72), а і з конкретною інгрупою студентів факультету математики та інформатики – максимальною різницею (11). Трохи менша, але досить значна різниця за якостями, якими власна група диференціюється від іншої, має місце у групі слухачів факультету післядипломної освіти (10) і філологів романо-германського відділення (9). Цікаво відзначити, що і в першому, і в другому випадках найбільшу кількість якостей, на відміну від іншої групи, приписують собі психологи. Найменша величина дискримінації спостерігається у групах романо-германських філологів (у порівнянні з юристами) та істориків (у порівнянні з економістами). Єдиний випадок надання переваги іншій групі на противагу власній спостерігається у групі студентів-художників 4-го курсу Інституту мистецтв (-1), які порівнювали себе із представниками першого курсу музичного відділення цього ж Інституту.

Майже протилежна тенденція має місце за показником відмінності між актуальними цінностями і тими, що обиралися студентами на попередньому етапі дослідження як бажані для представника студентства.

Представники факультету математики та інформатики (5-й курс виявляються, найбільш схильними до саморефлексії власних якостей, тим часом як представники старшої вікової групи – слухачі факультету післядипломної освіти і студенти п'ятого курсу романо-германського відділення – п'ятдесят відсотків бажаних якостей вважають такими, що притаманні представникам їхньої професії.

Наведений вище аналіз був спрямований головним чином на з'ясування питання про специфіку та особливості міжгрупової дискримінації студентського середовища за показником професійної ідентичності. У підсумку нами виокремлено чотири типи самоідентифікації і, відповідно, чотири стратегії вибору досліджуваними ціннісних сфер дійсності: функціонально-рольовий (статусно-нормативний), аллоцентричний (соціоцентричний), професійно-центрований і особистісний.

За змістом самокатегоризацій до першого типу ввійшли виключно студенти першого курсу, для яких об'єктом ідентифікації слугує нормативне уявлення про роль і функції не референтної групи, як це подається у переважній більшості праць аналогічного напрямку, а про статус і роль у суспільній свідомості студентства як особливого прошарку в прийнятій даною культурою статусно-рольової стратифікації суспільної позиції індивіда. Із цим об'єктом узгоджується відповідна система ціннісних орієнтацій, позбавлена, як свідчать результати кількісно-якісного аналізу, будь-якої чітко вираженої спрямованості та ієрархічності. Своєрідність першокурсників, на наш погляд, пояснюється соціальною позицією, яка детермінує процес засвоєння суб'єктом моделі соціально-нормативної діяльності, відповідно, і стереотипізованого, тобто соціально бажаного чи унормованого вияву засвоєння на попередньому етапі онтогенезу ціннісного ставлення до світу.

До соціоцентричного типу увійшли студенти другого курсу романо-германського відділення, третього курсу Інституту історії і політології та студенти-психологи філософського факультету, четвертого курсу юридичного інституту і студенти п'ятого курсу романо-германського відділення.

У порядку значущості здійснених опитуваними виборів найважливішими виявилися такі цінності, як сенс життя у служінні людям, почуття відповідальності за власні вчинки і обов'язку перед

іншими, а також такі, як свобода, толерантність, дбайливість, шанобливість, повага, щирість, вболівання за долю України, вшановування визначних постатей української нації за достатньо невисокої оцінки значущості екологічних і валеологічних цінностей. Отримані дані досить адекватно відбивають, як на наш погляд, загальну тенденцію до просоціальної спрямованості змісту самоідентифікації, що була зафіксована нами при застосуванні прийому самокатегорізації.

Подана вище картина відтворює загальну тенденцію, властиву вибірці в цілому, і може тлумачитися як така, що не виходить за межі відомих у психологічній літературі варіантів певної специфіки диспозицій представників соціономічних професій.

Установки досліджуваних третього типу на спеціалізацію визначили й основний напрямок їх ціннісних орієнтацій, які ми позначили як такі, що детерміновані передовсім професійно орієнтованим (центрованим) типом самоідентифікації.

В міру значущості обраних представниками даної групи системи цінностей останні розташувалися таким чином: створення матеріальних і духовних цінностей, працелюбність, непримиренне ставлення до паразитичного існування, професійне самовдосконалення і свобода творчості, логічне мислення, об'єктивність в оцінках, критичність і винахідливість у розв'язанні проблемних ситуацій, сумлінність і принциповість у відстоюванні власної думки чи позиції.

Цікаво відзначити, що до даного типу увійшли представники гуманітарної (художники, музиканти) і природничої спеціалізацій (фізики, математики), що знаходилися на різних етапах оволодіння даними спеціалізаціями (від першого курсу до п'ятого). Таким чином, ми можемо констатувати факт відсутності жорсткого зв'язку між становленням професійної свідомості і терміном навчання студентів у навчальному закладі.

Четвертий тип утворили виключно студенти факультету післядипломної освіти, що опановували другу спеціалізацію – "Психологію". Пріоритетними для даного типу самоідентифікації (особистісно-професійний) виявилися такі цінності, як почуття власної гідності, доброта, щирість, взаємоповага, шляхетність (у групі моральних цінностей), альтруїзм, свобода, дбайливість, віра в Бога, толерантність (група духовних цінностей), служіння людям, життєва мудрість, самовдосконалення (світоглядні цінності), дбайливе ставлення до природи, усвідомлення єдності з природним середовищем, відповідальність за її збереження (екологічна група), почуття краси, прагнення до створення краси у побуті і праці,

бажання пропагувати зразки красивого у стосунках і поведінці (естетичні цінності), прагнення до соціальної справедливості та гармонії, почуття відповідальності за долю народу, Батьківщини, патріотизм (громадянські цінності), здоров'я, фізичне самовдосконалення, дотримання особистісної гігієни (валеологічні), здатність до самостійного мислення, пізнання, саморефлексія і толерантність стосовно інших думок (інтелектуальні цінності).

Отримані результати переконливо свідчать про те, що здійснені представниками цього типу ціннісні вибори є прямим наслідком і механізмом реалізації відрефлексованих власних особистісних можливостей у найближчій перспективі. Феномен духовності постав для сучасного студентства одним із головних принципів його саморозвитку і самореалізації.

Отже, можна стверджувати, що отримані фактичні дані про особливості і типологію динаміки ціннісних орієнтацій відкривають реальну можливість і необхідність постановки питання про принципи і засоби оптимізації сутнісної складової духовності особистості як суб'єкта власної життєтворчості.

Список використаних джерел

1. Абишева А.К. О понятии "ценность" / А.К.Абишева // Вопросы философии. – 2002. – №3. – С.139-146.
2. Абульханова-Славская К.А. О путях построения типологии личности / К.А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. – №1. – С.14-29.
3. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
4. Балл Г.О. Системи цінностей, формування громадянської свідомості та ідейні засади розбудови освіти / Г.О.Балл// Психологічні аспекти гуманізації освіти. – Київ – Рівне, 1996. – С.35-42.
5. Будинайте Г.Л., Корнилова Т.В. Личностные ценности и личностные предпочтения субъекта / Г.Л.Будинайте, Т.В.Корнилова // Вопросы психологи. – 1993. – №5. – С. 99-105.
6. Іванцев Н.І. Студентська молодь як об'єкт психологічного дослідження / Н.І.Іванцев// Зб. наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во "Плай" Прикарпатського ун-ту, 2002. – С.113-121.
7. Іванцев Н.І. Ціннісна регуляція професійного становлення студентської молоді / Н.І.Іванцев. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2006. – 182 с.

8. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д.Максименко – К.: Вид-во ТОВ "КММ", 2006. – 240 с.
9. Низовских Н.А. Жизненные принципы и ценностные ориентации студенческих групп / Н.А.Низовских // Вопросы психологии. – 2008. – №5.
10. Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – 274 с.

The article deals with the distinctive features of students' vaiue orientation dynamics. The paper highlights the structure ahd dynamics of essential features of the student's personal value sphere, it grounds the determination of the feature mentioned, the model being viewed as based on the theory of special identity and activity-mediated development of the personality.

The author singles out and analyses the basic factors which determine the peculiarities and intergroup differences of value orientation dynamics. The connection between students' value orientation dynamics and the dynamics of their professional and personal identity development has been established.

Key words: vaiue orientation, social identity, group belonging, identification, purpose/directions, attribution, subject.

Отримано: 17.01.2011

УДК 159.923.5

А.А. Иванченко

Духовность как стартовый плацдарм для развития креативности личности

Стаття присвячена вивченню психологічного змісту духовності та її енерговпливу на психо-сомостабільність організму людини. Показано, що духовність надає стимулюючу енергопоповнюючу дію і сприяє розвитку креативності. Зафіксовано підвищення престижності серед молоді прагнення до духовного росту.

Ключові слова: духовність, креативність, енерговплив, задатки духовності, психо-фізіологічна резистентність організму.

Статья посвящена изучению психологического содержания духовности и ее энерговоздействия на психо-сомостабильность организма человека. Показано, что духовность оказывает стимулирующее

© А.А. Иванченко